

YUNUS EMRE VE DİN FELSEFESİ

Prof. Dr. İBRAHİM AGÂH ÇUBUKÇU

1- Hayatı

Yunus Emre Anadolu'da yetişmiş bir derviş, bir ahlâkçı ve nihayet büyük bir düşündürdür. Fakir bir insan olduğu anlaşılmaktadır. Tasavvufta Üstadı Tapdık Emre'dir. Bazı eserlerde Yunus Emre'nin Tapdık Emre'ye bağlanmasını Hacı Bektaş Veli'nin tavsiye ettiği söylenmektedir. Fakat Yunus'un kişiliği Bektaşilikten farklıdır. Bununla beraber Yunus'un bir çok tasavvufi akımlara yakınlığı vardır. Özellikle Yunus'un şiirlerinde Mansur al-Hallac, Bayezit Bistami, Mevlâna ve İbrahim b. Edhem gibi büyük mutasavvıfların adları zaman zaman geçmektedir.

Yunus Emre'den bize kalan iki eser vardır: 1- Divan, 2- Risalet al-Nus-hiyye. Bu eserler birer şiir kitabıdır. Şiirlerinden anlaşıldığına göre Yunus Emre çok gezen bir dervişti. Azerbaycan, İran ve bir çok Anadolu illerini dolaştığı anlaşılmaktadır. İfadeleri az çok arapça ve farsça bildiğini doğrulamaktadır. Ayrıca dinî kültürü çok zengindir. Düşüncelerini son derece akıcı bir tarzda türkçe olarak şiir halinde dile getirmiştir. Öyle anlaşılıyor ki Yunus doğu felsefesini ve hattâ yunan felsefesini de az çok biliyordu. Bilindiği üzere henüz Halife Me'mun zamanında yunanca bir çok eserler arapçaya çevirilmiş, böylece de Müslümanlar yunan felsefesiyle ilgilenmişlerdir.

Yunus özellikle "nereden geldik? Nereye gidiyoruz?" sorularına cevap bulmağa çalışmıştır. Varlık sorunu üzerinde durmuş, insanı çözümlenmeğe çalışmış ve mutluluk yolunu göstermiştir. Kısacası Yunus şiirlerinde bir çok felsefi sorunlara değinmiştir.

Yunus bir insan için uzun sayılacak bir ömür yaşamış, Anadolu'ya ve türke has töreleri dile getirmiş, eşsiz bir ahlâk örneği göstermiştir. Yunus'un 82 yaşında H. 720/M. 1320 yılında hayata gözlerini yumduğu anlaşılmaktadır.

Mezarının Sarıköy'de olduğunu söyleyenler çoğunluktadır. Sarıköy (Yunus Emre köyü) eskiden Eskişehir'in Sivrihisar ilçesine bağlı idi. Şimdi ise yine Eskişehir'in Mihalicçık ilçesine bağlıdır.

Yunus Emre'nin mezarının bulunduğu yer hakkında son sıralarda bir çok tartışmalar yapılmaktadır. Yunus halkın düşünürü olduğundan Anadolu'da bir çok bölgelerin halkı da ona sahip çıkmıştır. Yunus'un mezarının bulunduğu ileri sürülen başlıca yerler şunlardır: Bursa, Sandıklı'nın Çayköyü, Erzurum'un Tuzcu köyü, Ünye, Afyon'un Döğer istasyonu civarındaki Emre Sultan adlı bir köy yeri, Tire, Sivas, Kırşehir, Bolu, Keçiborlu, Uluborlu, Kula'nın Emre Sultan köyü, Aksaray dolaylarındaki Tapdık köyü ve Karaman.

Bu yerler arasından ciddi tartışmalar Sarıköy ve Karaman'ı tutanlar arasında geçmektedir. Yukarıda da belirttiğimiz gibi şimdi araştırmacıların çoğu Yunus Emre'nin mezarının Sarıköy'de bulunduğu kanaatindedir.

2- Yunus'un Hümanizmi ve Hoşgörüsü :

Yunus Emre'nin önemli bir yönü hümanist oluşudur. O yalnız müslümanları değil, bütün insanları sever. Mutluluğun ancak böyle sağlanacağına inanır. İnsan kalbi kırmanın, ibadetin faydalarını gölgeleyeceğini söyler. Bütün insanlar arasında kardeşlik duygularının gelişmesinin yüce Tanrı'nın Emri olduğunu açıklar. Bakınız şu şiirinde insan gönlüne ve egoizmden kaçınmağa ne kadar değer veriyor:

Ak sakallı pir hoca
Bilemez hali nice
Emek yemesin hacca
Bir gönül yıkarısa

* *
*

Gönül Çalabın tahtı
Gönüle Çalap baktı
İki cihan bedbahtı
Kim gönül yıkarısa

* *
*

Sen sana ne sanırsan
Başkasına onu san
Dört kitabın mânası
Budur eğer varısa

Yunus insan sevgisinin, bütün milletlere bir gözle bakmanın, gönül kazanmanın insanlığı yücelteceğini şiir halinde belirtiyor. O asla tutucu değildir. Dar görüşlülüğün keskin biçimde karşısındadır. Mezhep kayıtlarını aşabilmiş, her

şeyden önce mânevi değerleri dile getirmiş ve insana özgü yüksek özellikleri herkeste güçlendirmeğe çalışmıştır. Bazı şiirlerinden vereceğimiz örnekler bunu açıkça göstermektedir:

Gelin tanışık edelim
İşin kolayın tutalım
Sevelim sevillelim
Dünya kimseye kalmaz

* *
*

Duruş, kazan, ye, yedir
Bir gönül ele getir
Yüz kâbeden yeğrekdir.
Bir gönül ziyareti

Bu şiirinde Yunus "işin kolayını tutalım" sözüyle Hz. Muhammed'in "kolaylaştırınız, güçleştirmeyiniz. Müjdeleyiniz nefret ettirmeyiniz" hadîsine uygun bir ifade kullanmıştır. Yine bilindiği gibi Hz. Muhammed insanlar arasında sevgi ve saygının artmasını öngören çeşitli hadisler dile getirmiştir. Ayrıca "merhamet etmeyenin merhamet bulamayacağını" belirtmiştir. Yunus İslâm Peygamberinin amacını iyi kavradığını "sevelim sevillelim" ifadesiyle ne güzel göstermiştir. Yunus'un filozofca görüşlerini yansıtan şiirlerinden aşağıda vereceğimiz örnekler hümanizm bakımından ayrı değerler taşımaktadır.

Bir kez gönül yıktınsa bu kıldığın namaz değil
Yetmiş iki millet dahi elin yüzün yumaz değil

* *
*

Yetmiş iki millete bir göz ile bakmayan
Şer'in evliyasıysa hakikatte âsidir.

* *
*

Yetmiş iki millete suçum budur hak dedim
Korku hiyanetidir ya ben niçin korkarım

Bu şiirlerinde Yunus kendi milletinin sınırlarını aşmış, evrensel bir tutum göttüğünü göstermiş, hangi ırktan olursa olsun bütün insanlara saygı ve sevgi duyulmasını salık vermiştir.

Yunus soyu, yeri ve töresi ne olursa olsun bütün milletleri sevdiği gibi, mezhep ve din bakımından da geniş bir hoşgörü örneği vermiştir. Tarihte din kavgalarının milletler arasında ne büyük savaflara neden olduğu acı say-

falar olarak kayıtlıdır. Her dinin kendi yapısı içindeki mezhep kavgaları ise daha acıklı sayıfalar halinde yine tarih kitaplarında yer almıştır. Örneğin İslâm tarihinde bu kavgalar ve hattâ savaşlar yüzünden zaman zaman onbinlerce müslüman ölmüştür. Yunus bütün bu gibi çekişmelere karşı çıkmıştır. Tanrı aşkının bütün insanları yumuşatacağı, gerçeğe kavuşturacağı ve tutucu görüşleri yok edeceği kanısına varmıştır. İşte onun bu düşüncesini gösteren şiirlerinde bazı örnekler:

Din ve milletten geçer aşk eserinden duyan
Mezhep ve din mi seçer kendini yoğa sayan

* *
*

Din diyanet sorarısın âşıklara din ne hacet
Âşık kişi harap olur, harap bilmez din diyanet

* *
*

Aşk imandır bize gönül cemaat
Fublemiz dost yüzü daimdir salat
Dost yüzün görücek şirk yağmalandı
Onun için kapıda kaldı şeriat
Biz kimse dinine hilâf demeziz
Din tamam olacak doğar muhabbet

Burada Mevlana'yı hatırlamamak elde değildir. Yunus'un yukardaki düşünceleriyle Mevlana'nın anlamını vereceğimiz şu dörtlüğü arasında benzerlik vardır:

Gel, gel, her ne isen gel
Eğer kâfirsen, atesperestsen, putperestsen yine gel
Bizim dergâhımız ümitsizlik dergâhı değil
Yüz kez tövbe bozduysan yine gel

Yunus, hü nanist duyguları ve dinler hakkındaki hoşgörüyü Mevlâna ile paylaşmaktadır. Zaten şiirlerinde Mevlâna'yı takdirle anmıştır.

Yunus dinlerin amaçta bir olduğunu söyleyen ve bütün dinlere saygı gösteren Tanrı âşığı Hallaç Mansur'u da şiirlerinde takdirle anmıştır.

Yunus'un Muhyiddin b. Arabî'nin felsefesinden de haberdar olduğu anlaşılmaktadır. Muhyiddin b. Arabî nasıl dinlerin amacının insanı mânen düzeltmek ve Tanrı'da yok etmek olduğunu anlattı ise Yunus da aşağı yukarı aynı yolu izlemiştir. Ancak Yunus Tanrı sevgisini daha açık ve daha güçlü işlemiştir. Din, mezhep, millet ve hattâ bazan ibadet yerine Tanrı aşkını koymuştur. Ona

göre Tanrı'ya âşik olan kişi, hem yoldaşını, hem de bütün insanları sever. Böyle bir kişi "dinde zorlama yoktur" ve "sen onlara baskı yapıcı değilsin; ancak bir hatırlatıcısın" âyetlerinin ruhuna da uygun hareket etmiş olur.

Görülüyor ki Yunus hümanizme önem veren bir düşünürdür. O insanlar arasında din, dil, soy ve sosyal ayırım gözetmeksizin onları sevmiştir. İnsanı bütün eksikleriyle tanımağa çalışmış ve nihayet onun Tanrı'nın yaratığı olduğunu belirtmiştir. Yunus insana kurtuluş yolunu da göstermiştir. Bu da Tanrı sevgisidir, insan sevgisidir ve doğadaki olaylar hakkında derin derin düşünmektir.

3- Yunus Emre'nin Tanrı Anlayışı :

İslâm İlâhiyatına göre Tanrı birdir. Doğmamıştır. Doğurulmamıştır. Onun benzeri yoktur. Hiç bir şey ona denk olamaz. Her şey ondan gelmiş, onun emriyle olmuştur. Onun hiç bir şeye ihtiyacı yoktur. Hiç bir varlık yok iken o vardı. O her varlığın ilk nedenidir. Varlığı yaratan odur. Başlangıcı ve sonu yoktur. Yani öncesiz ve sonsuzdur. Dilediği şey olmuştur. Dilemediği şey olmamıştır.

Tanrı'nın zatî sıfatları vardır; selbî sıfatları vardır; câiz sıfatları vardır. Onun zatî sıfatları çeşitli mezhepler arasında tatışma konusu olmuştur. Fakat belli başlı mezhepler Tanrı'nın evrenden ve dolayısıyla insandan ayrı bir varlık olduğunu doğrulamışlardır. Bir kısım mutasavvıflar ise Tanrı'yı bazan evrenle bir, bazan da insanla aynı şey saymışlardır. Böylece ittihat, ittisal, hulul ve vahdet-i vücüt nazariyeleri doğmuştur. Bunlardan vahdet-i vücüt nazariyesi Muhyiddin b. Arabî tarafından geliştirilmiştir. Bizim düşünürümüz Yunus'da da bu nazariyenin izlerini görmekteyiz. Şu kadar var ki Yunus mânevi sarhoşluk anlarında söylediği şiirlerinde vahdet-i vücûda varan ifadeler kullanmış, başka şiirlerinde ise Tanrı'nın insandan ayrılığını kabul etmiştir. Vahdet-i vücüt nazariyesine göre evren Tanrı'nın tezahüründen ibarettir. İnsan Tanrı'dan bir parçadır ve ondan ayrı değildir. İnsan için en yüksek mânevî derece Tanrı'da yok olmaktır.

Yunus aşk ve ahlâk yoluyla Tanrı'ya ulaşılacağını ve onda yok olma derecesine varılacağını ifade etmiştir. Böyle bir mânevi dereceye varan kişi artık Tanrı'nın dilinden konuşur. İşte Yunus'un bu tip şiirlerinden bir örnek:

Ol kadir-i kun feyekun, lutf edici Sübhan benem
Kesmeden rızkını veren, cümlelere sultan benem
Nutfeden âdem yaratan, yumurtadan kuş türeden

Kudret dilini söyleten, zikr eyleten Sübhan benim
 Kimisini zahit kılan, kimisine fisk işleten
 Ayıplarını örtücü, ol delil ü bürhan benim
 Ete deri sügük çatan, ten perdelerini tutan
 Kudret işim çoktur benim, hem zahır ü ayan benim
 Hem bâtinem, hem zahirem, hem evvelem, hem âhirem
 Bu cümlesini yaratıp, tertip eden Yezdan benim
 Yoktur anda tercüman, andaki iş bana ayân
 Bin bir adı vardır Yunus, ol sahib-i Kur'ân benim

Yunus'un yukardaki şiirini andıran başka ifadeleri de vardır. Şu kadar var ki Yunus'a göre fenâ fillah derecesine ilâhî aşkla ulaşılır. Bu aşkı insan kendinde duyduğu derecede nefsi yokluktan ilâhî varlığa ulaşır ki, artık kendi benliğini unuttur. Tanrı'nın varlığından başka bir şey görmez ve düşünmez. Mânevî sarhoşluk içinde ilâhî sevginin deryasına dalar. Yunus'un Tanrı'ya kavuştuğunu ve onun aşkında kendini unuttuğunu gösteren şiirlerinden işte bazı parçalar:

Aşkın şarabından içeli kandalığım bilmezem
 Şöyle yavu kıldım beni, isteyüben bulamazam
 Ayık olup oturma, ayık sözün götürme
 Severim aşk esrüğün, ben ayık olmazam
 Yunus'a kadeh sunuben, enelhak demin uran
 Bir yudum sundu bana, içtim ayılmazam

* *
 *

Aşkın odu ciğerimi, yaka geldi, yaka gider
 Carip başım bu sevdayı, çeke geldi, çeke gider
 Kâr etti firak canıma, âşık oldum ol Sultana
 Aşk zincirin dost boynuma, taka geldi, taka gider

* *
 *

Aşkın aldı benden beni, bana seni gerek seni
 Ben yanarım dün-ü günü, bana seni gerek seni
 Ne varlığa sevinirim, ne yokluğa yerinirim
 Aşkın ile avunurum, bana seni gerek seni
 Aşkın âşıklar öldürür, aşk denizine daldırır
 Tecelli ile doldurur, bana seni gerek seni

* *
 *

Nitekim ben beni bildim, yakın bil kim Hakkı buldum
 Hakkı buluncaydı korkum, şimdi korkudan kurtuldum

Azraîl gelmez canıma, sorucu gelmez sinime
 Bunlar beni ne sorsunlar, anı sorduran ben oldum
 Yunus'a Hak açtı kapu, Yunus Hakka kıldı tapu
 Bâki devlet benimkiymiş, ben kul iken sultan oldum

* *
 *

Nereye bakarısam dopdolusun
 Seni nereye koyanı benden içeri

* *
 *

Bir sâkiden içtik şarap arştan yüce meyhanesi
 O sâkinin mestleriyiz canlar onun peymanesi
 Bizim meclis mestlerinin demleri enlhak olur
 Bin Hallac-ı Mansur gibi onun kemın divanesi

Tasavvuf tarihinde enlhak (ben Tanrı'yım) sözünü Hallac Mansur söylemiştir. Bu sözü yüzünden o devrin medrese bilginlerinin bazıları Hallac'ın öldürülmesine cevaz vermişlerdi. Bu değerli mutasavvıfın hayatına da böylece son verilmişti. Yine böyle taşkın söz söyleyenlerden biri de Bayezit Bistamî'dir. Onun "cübbemin altında Tanrı'dan başka bir şey yoktur" sözü tanınmıştır. Suhreverdî al-Maktul'de, Muhyiddin b. Arabî'de, Mevlâna'da bunlara benzer taşkın sözler vardır. Medrese ehli daima bu gibi sözler söyleyenlerin karşısında olmuşlar, onları bazan tekfir etmişler, bazan da sapık görmekle yetinmişlerdir.

Mutasavvıflar ise medrese ehlini Tanrı aşkından yoksun olmakla suçlamışlar, onların nasların derunî anlamlarına inemediklerini ileri sürmüşlerdir. Karşılıklı bu gibi tartışmalar yüzyıllarca sürmüş, halâ da devam etmektedir. Gerçek şudur ki her iki tarafın amacı da Tanrı'nın rızasına kavuşmaktır. Ne var ki bunda güdülen yollar farklıdır. Bazı mutasavvıflar taşkın sözleri mânevî sarhoşluk anında söylemişler ve fakat normal zamanlarda Tanrı ile aynı varlık olduklarını iddia etmemişlerdir. Gazzali'nin dediği gibi belki de mutasavvıflar taşkın sözlerde bizim zahiren anladığımızdan farklı mânalar kastemişlerdir. Bizim sözkonusu düşünürümüz Yunus, Tanrı'ya son derece saygılı, onu yücelten ve ondan yardım dileyen bir çok şiirler de söylemiştir. Bu şiirlerdeki ifadeleri benlik iddiasında olmadığını göstermektedir. Daha doğrusu Yunus, benliğini unuttuğu ve Tanrı aşkında eridiği anlarda coşkun ifadelerde bulunmuştur. Normal şiirlerinde ise yine aşk, şevk ve yardım için Tanrı'ya yalvarmıştır. Bu tip şiirlerinden şimdi bir kaç parça sunalım:

Hak Çalabım, Hak Çalabım, sencileyin yok Çalabım
 Günahlarımız yarlığa, ey rahmeti çok Çalabım
 Kullar senin, sen kulların, günahları çok bunların
 Uçmağına koy bunları, bizsinler Burak Çalabım

* *
 *

Yunus nuş eyle belâyı
 Yürü maksudun dileği
 Hem inleyi, hem ağlayı
 Yalvar kul, Allah'a yalvar

* *
 *

Sufiyim halk içinde tesbih elimden gitmez
 Dilim marifet söyler gönlüm hiç kabul etmez
 Boynumda icazetim riya ile tâatim
 Endişem başka yerde gözüm yolum gözetmez
 Hoş dervişim sabrım yok dilimde inkârım çok
 Miskinliğe dönmeğe gönlümden kibir gitmez

Bütün bu ifadeler iyi bir müslümanın söyleyeceği sözlerdir. Zaten Yunus'u koyu bir vahdet-i vücûtte saymak güçtür. O normal ifadelerinde Tanrı'nın hür bir yaratıcı olduğunu, her şeyin onun dilemesiyle meydana geldiğini ve her türlü cismaniyetten münezzeht bulunduğunu kabul etmiştir. Yunus'un bu konuda başca özelliği Tanrı aşkını gayet açık ve samimî bir ifadeyle dile getirmesidir. Ona göre her şey Tanrı'dan gelmiş, yine her şey ona dönecektir. Her şeyin evveli de odur, sonu da odur. Bu dünya geçici bir rüyadır. O halde kul kendini kontrol etmeli, ahlâkî temizliğe yönelmeli ve böylece Tanrı'nın rızasını bulmağa çalışmalıdır. Kul bunu yaptıkça Tanrı ona yaklaşır. Tanrı yaklaştıkça da kulun ona aşkı artar. Kısacası Yunus tasavvufta Tanrı sevgisinin en derunî ve en yüksek örneğini vermiş bir düşünürdür.

4- Yunus'un Peygamberlik Anlayışı :

İslâmın inanc sisteminde peygamberlere iman temel öğelerden biridir. İlk peygamber Hz. Âdem, son peygamber ise Hz. Muhammed'tir. Peygamberler masumdurlar. Şu kadar var ki küçük hataları onların da işlemeleri mümkündür.

Peygamberlik Tanrı vergisi bir görevdir. Peygamberleri insanları irşad etmek üzere Tanrı görevlendirmiştir. Herkes peygamber olamaz. Peygamber olacak kimse yaratılıştan bu işe kabiliyetli olmalıdır. Peygamberlik Hz. Mu-

hammed'de son bulmuştur. Fakat velilik karakteri kimi insanlarda devam edebilir. İşte Yunus Emre de böyle velilerden bir tanesidir. Yunus bütün peygamberleri saygı ile anar. O kimi peygamberlerin belli başlı özelliklerini şu şiirinde gayet güzel dile getirmiştir:

Hor bákma sen toprağa, toprakta neler yatur
 Kani bunca evliya, yüzbin peygamber yatur
 Cennette buğday yiyen, gaflet gömleğin giyen
 Hem dünyaya meyleden, Âdem peygamber yatur
 Arkasiyle kum çeken göz yaşıyle yuğuran
 Kábeye temel kuran, Halil peygamber yatur
 Vücûdünü kurt yiyen, kurt yedikçe şükreden
 Belâlara sabreden, Eyyup peygamber yatur
 Balık karnında yatan, deryaları seyreden
 Kabak kökün yastanan, Yunus peygamber yatur
 Kuyuda nihan olan, kul deyüben satılan
 Mısıra Sultan olan, Yusuf peygamber yatur
 Yusuf'un yavu kılan, kurt ile dâvi kılan
 Ağlayıp gözsüz kalan, Yakup peygamber yatur
 Asasın ejder eden, bahre urup yol eden
 Fir'avnı helâk eden, Musa peygamber yatur
 Ol Allah'ın Habibi, dertlilerin tabibi
 Evliyalar serveri, Resul Muhammed yatur

Yunus'un özellikle Hz. Muhammed'e sevgisi ve saygısı büyüktür. Onun "ben ahlâkın güzelliklerini tamamlamak için gönderilmiş bir elçiyim" dediğini iyi bilmektedir. Onun için de Yunus ahlâk temizliğini nefsinde gerçekleştirmiş bir mutasavvıftır. Tuttuğu yol Hz. Muhammed'in yoludur. Yunus onun sabrını, tevazuunu, şefkatini, iyi niyetini, yardım severliğini, adaletini, faziletini, hasılı bütün üstün vasıflarını bizzat uygulamaya çalışmıştır. Şiirlerinde Hz. Muhammed'e hasret ve hayranlığını büyük bir içtenlikle şöyle dile getirmiştir.

Arayı, arayı bulsam izini
 İzinin tozuna sürsem yüzünü
 Hak nasip eylese görsem yüzünü
 Ya Muhammed canım arzular seni

* *
 *

Zerrece kalmadı kalbimde hile
 Sıtk ile girmişim ben hak yola

Ebu Bekir, Ömer, Osman da bile
Ya Muhammed canım arzular seni

* *
*

Yunus metheyledi seni dillerde
Sevilirsin bütün gönüllerde
Ağlaya ağlaya gurbet ellerde
Ya Muhammed canım arzular seni

Yunus Hz. Muhammed hakkında bir şiirinde ise şu ifadeleri kullanmaktadır:

Hak yarattı âlemi, aşkına Muhammed'in
Ay-ü günü yarattı, şevkine Muhammed'in
Ol dedi, oldu âlem, yazıldı levh-i kalem
Okundu hatm-i kelâm, şanına Muhammed'in

Yunus'un Hz. Muhammed'e sevgisini gösteren daha başka şiirleri de vardır. Fakat biz yukarıdaki örneklerle yetiniyoruz. Yalnız şu kadarını belirtelim ki kimi mutasavvıflar gibi Yunus Hz. Muhammed'deki mânevi halin velilerde tekâmül edeceğini ileri sürmemiştir. Kur'ân'a uygun olarak Hz. Muhammed'in büyüklüğüne inanmış, onu sevmiş ve onun izinden gitmeğe çalışmıştır.

5- Yunus'un Ahlâk Görüşü :

Yunus bir derviş olduğundan toplum içinde daima olumlu davranışlardan yanadır. Bir kimseye hakaret edilse, döğülse, söğülse yine iyilikle karşılık vermeyi öğütler. Yunus sert çıkışlardan, başkalarına hor bakışlardan hoşlanmaz. Birisi kendisine kızsız gönlü kırılmaz. Derviş kişi nefsini yola getirmiş ve iyice eğitmiş insandır. Yunus dervişin karakterini şöylece dile getirmiştir:

Derviş bağı baş gerek
Gözü dolu yaş gerek
Koyundan yavaş gerek
Sen derviş olamazsın

* *
*

Dögene elsiz gerek
Sögene dilsiz gerek
Devriş gönülsüz gerek
Sen derviş olamazsın

Yunus insanlara hep ölümü hatırlatır. Ölüm gelip çatmadan insanın hidayet yoluna girmesini salık verir. İnsan Tanrı'dan ümit kesmeden ilmin emrettiği yolda yürürse her iki dünyada mutlu olur. Ona göre ilimden kastedilen ilk mâna insanın kendini bilmesidir. Kendini bilmeyenin hayvandan farkı yoktur. İnsan, olaylardan ibret aldığı derecede insandır.

Yunus ikiyüzlülüğe de çok kızar. Özellikle herkesle beraber gösteriş olsun diye ibadet edip ondan sonra günah işleyenleri çok kınar. Halka müslümanlık tasladığı halde, gönül kıran, menfaatine düşkün olan ve şöhret peşinde gezen kimseleri hiç beğenmez. Hattâ devrinin hocalarından acı acı şikâyet eder. Onların işin gösteriş tarafında olduğunu söyler. Ona göre insan, İslâm'ın şeklinden derunî mânasına ulaşmalıdır.

Gerçek mutasavvıf şeriat, tarikat, marifet ve hakikate önem verir. Yunus'a göre şeriat emredilene yapmak, kötülüğü bildirilen şeylerden kaçınmaktır. Tarikat kulluğa bel bağlamaktır. Marifet arşa kadar yükselen mâna sarayına girmektir. Hakikat ise kimseye eksik bakmamaktır. Aynı zamanda ilâhî aşkla her gündüzü bayram ve her heceyi Leyle-i Kadir gibi görmektir.

Derviş hırsa karşıdır. Zulme karşıdır. Mal yığmağa karşıdır. Hırs yerine iç huzuru, zulüm yerine şefkat, mal yığma yerine düşkünlere yardım dervişin gözeteceği hususlardır. Derviş olmak kolay değildir. O dedikoduya karşıdır. Fakat birisi kendisi hakkında kötü söz söylese, kötü davranmaz. Yunus'un,

“Her kim bizi yerer ise Hak dileğin versin ona

Vurmaklığa kastedenin düşem öpem ayağını” beyti gerçek dervişin rehberidir.

Toplum içinde karşılıklı saygı ve sevgi Yunus'un üzerinde durduğu konulardandır. Öğrencilerin hocalarına karşı gelişleri, çocukların anaya babaya isyan edişleri, hocaların görevlerini unutmaları, mütegalibenin hürmet görmesi, helal kazancın yerini haramın alması Yunus'un acı acı şikâyet ettiği hususlardır.

Yunus'a göre insan adâlete değer verdiği derecede ahlâkî hareket etmiş olur. Adalet ahlâkın temel ilkelerinden biridir. Âdil davranan kişi er geç bu fiilinin karşılığını alacaktır.

Yunus'a göre erdemli olmak da ahlâkî gözetmek demektir. Böyle bir kimse yapacağı işin önünü ve sonunu düşünür. Hiç bir şeyde hile yapmaz. Ölçülülükten ayrılmaz. İnsan kendisi için istemediği bir şeyi başkası için de istememelidir. Bakınız Yunus bu konuda ne demiştir:

Sen sana ne sanırsan
Ayrığa da onu san
Dört kitabın mânası
Eudur eğer var ise

Hikmet de Yunus'un önem verdiği ilkelerden biridir. Evrenin başlangıcını ve sonunu düşünmek insanı duygulandırır. İnsan düşündükçe her şeyde ilâhî bir hikmetin olduğunu daha iyi anlar. Evrenin tesadüfi olarak meydana gelmediğini gerçeğince değerlendirir.

Yunus dinde zorbalık yapmayı beğenmez. Ona göre insan düşüncelerini tatlı ve gönül alıcı sözlerle telkine çalışmalıdır. Bu türlü davranış "Tanrı'nın yoluna hikmet ve güzel öğütlerle çağır" âyetinin ruhuna da uygundur.

Yunus'un ahlâk anlayışı mistik doğrultudadır. Özellikle şu dört hususta titizlik ister: 1- Kimseyi yermemek, 2- Nefsini semirtmemek. 3- Geçici heveslerin tümünden kaçınmak. 4- Dünyaya değer vermemek ve mânayı maddeye tercih etmek.

Yunus kinin de şiddetle karşısındadır. Onun şu ifadeleri, hem kin tutmadığını ve hem de bütün insanlara bir gözle baktığını yansıtmaktadır:

Adımız miskindir bizim
Düşmanımız kindir izim
Bir kimseye kin tutmayız
Kamu âlem birdir bize

Yunus Risâlet al-Nushiyye'de ahlâkî konulardan söz ederken yalancılığın, şehvetin, büyüklümenin, açgözlülüğün, kıskançlığın, bozgunculuğun, öğünmenin ve dedikodunun kötülükleri üzerinde durmuştur. Ayrıca doğruluğun ahlâkî değerini de yeterince belirtmiştir.

Sonuç olarak diyebiliriz ki Yunus Emre'nin ahlâk telakkisi mistik bir karakter taşımaktadır. Bu konuda özellikle Kur'an hadis ve büyük mutasavvıfların sözlerinden faydalanmıştır. Ayrıca kendisi sözü özüne uygun bir insan olarak söylediklerini hayatında uygulamaya çalışmıştır.

6- Yunus'un İnsanı Tahlili :

İnsan bütün evren gibi Tanrı tarafından yaratılmıştır. İnsan hayata bir küçük tohum balinde başlar. Zamanla çocuk olur, genç olur, ihtiyar olur ve nihayet ölür. Ölüm er geç insanın başına gelecektir. Dünya gibi insan da bu âlemde geçici bir varlıktır. İnsanın öldükten sonra mutlu olabilmesi için bu

dünyada erdemli olması gereklidir. Erdemli insan aynı zamanda hikmeti seven kişidir. Hikmeti seven ise doğruyu ve Hakkı bulur. Yunus hikmetin değerini şiirinde şöyle ifade ediyor:

Odur bana benden yakın
Hikmet bilen buldu Hakk'ın
Okuyup hikmetin ilmin
Lokman olayım bir zaman

Fakat insan bir kararda durmaz. Çeşitli eylemler yapar. Kimi zaman isabet eder, kimi zaman yanılır. Beden ve ruhtan meydana gelen insanı anlamak güçtür. O her şeyin nedenini düşünür. İnanır, ibadet eder ve Tanrı'ya yükselmeğe çalışır. Fakat kimi zaman din ve imanın bile üzerine çıkmaya çalışır. Bu konuda Yunus'un şu beyti çok ilgi çekicidir:

Bir dem âbit, bir dem zahit, bir dem âsi, bir dem mutî
Bir dem gelir ki ey gönül, ne dinde, ne imandasın

Yunus'un düşüncesinde insan bu âlemde en olgun varlıktır. Fakat insanın olgunluğu bir noktaya kadardır. Ondan sonra o da güçsüz kalır. Yunus'a göre insan acaba hür müdür? Yoksa Tanrı tarafından konulmuş kanunlara uymak zorunda mıdır? Yunus insanın durumunu ikinci soru içinde mütalea etmektedir. Başka bir deyimle insan Tanrı'nın yazdığı kadere boyun eğmek zorundadır. Tanrı bir insan hakkında Levh-i Mahfuza ne yazdıysa o olacaktır. Bu durumda Yunus kimi zaman inceden inceye düşünür. Kendi kendine şöyle bir soru sorar: Tanrı hem bizi kendi kanunlarına tabi kılıyor. Hem de bizi yaptığımız günahlardan dolayı cezalandırıyor. Acaba bunun hikmeti nedir? Dünyaya gelişin ve nihayet ölümle gidişin sebebi nedir? Tanrı naslarda hem insanı korkutuyor, hem de kendinden ümit kesilmemesini hatırlatıyor. Yunus'a göre bunlarda ince bir hikmet vardır. Fakat bu hikmeti anlamak güçtür. Yunus'un bu konuları ilgilendiren şiirlerinden birisi şudur:

Sensin bize bizden yakın görünmezsin hicap nedir
Çün aybı yok görklü yüzün, üzerinde nikap nedir
Sen eyittin ey padişah, yehdillahu limen yeşâ
Şerikin yok senin hâşâ, suçlu kimdir, ikap nedir
Levh üzre kimdir yazan, azdıran kim, kimdir azan
Bu işleri kimdir düzen, bu suale cevap nedir
Rahîmdürür senin adın, rahimliğün bize dedin
Mürşitlerin müjdeledi, lateknatû hitap nedir
Bu işleri sen bilirsin, sen verirsin sen alırsın

Ne kim kıldım çün bilirsin, ya bu soru hisap nedir
 Kani bu mülkün sultanı, bu ten ise kani canı
 Bu göz görmek diler anı, bu mebde ü meâd nedir
 Yunus bu göz anı görmez, görenler hot haber vermez
 Bu menzile hot akıl ermez, bu kovduğun serap nedir

Bilindiği üzere kaza ve kader konusunda mezhepler arasında pek çok tartışma olmuştur. Mutezile insanları fiillerinde hür kabul etmiştir. Eş'ari ve Maturidi ilâhî takdiri kabul etmekle beraber insanın cüzi iradesiyle bir fiili iktisap etme yeteceğinin bulunduğunu söyler. Cebriye mezhebini tutanlar ise insanda hiç bir hürriyet olmadığını ileri sürerler. Onlara göre insan Tanrı tarafından fiilleri işlemeğe zorlanmıştır.

Yunus ise ilâhî takdiri kabul etmekle beraber, bu konuda düşünüyor. Tanrı'nın insanı hem asî yaratmasının ve hem de cezalandırmasının hikmetini soruyor. Bu soruların çoğu insanın bağışlanması lehinedir. Bu konuda şu ifadeler ilgi çekicidir:

Sen ezelde beni âsi yazasın
 Doldurasın âleme avâzesin
 Ben mi düzdüm beni sen düzdün beni
 Pür ayıp nişe getirdin ey gani

* *
 *

Rızkını yeyip seni aç mı kodum
 Ya yeyip öğnünü muhtaç mı kodum
 Kıl gibi köprü gerersin geç deyi
 Gel seni sen tuzağımdan seç deyi
 Kıl gibi köprüden âdem mi geçer
 Ya düşer, ya dayanır, yahut uçar

Bu gibi düşüncelerinden Yunus'un mânevî ufkunun ne kadar geniş olduğunu anlıyoruz. İnsana dünyadaki her şeyden çok değer veren Yunus'un her türlü dar ve katı düşüncenin üstüne çıktığı görülmektedir.

Sonuç :

Yunus Emre Türk düşünce tarihinin büyük şahsiyetlerinden biridir. Yunus'un görüşlerini dinsel çerçeve içinde mütalea etmek gerektir.

Yunus Tanrı'ya içten inanmış ve bağlanmıştır. Tanrı sevgisini son derece açıklık ve kolaylıkla şiirlerinde dile getirmiştir. Kimi zaman Tanrı'ya

kavuştuğunu ve onda yok olduğunu gösteren ifadeler de kullanmıştır. Vahdet-i vücûd'a varan görüşlerini bu tür ifadelerinden anlamaktayız. Fakat o mâ-nevi sarhoşluk dışındaki şiirlerinde sünnet Ehlinin kurallarına saygılıdır.

Yunus Peygamberlere, Âhret hayatına, meleklerle, kutsal kitaplara, iyilik ve kötülüğün Tanrı'dan geldiğine inanmaktadır. İlâhî takdiri kabul eden Yunus, insanın yapmağa zorlandığı fiilden ötürü sorumlu tutulmasının hikmetini bulmağa çalışır. Bu konuda aklına gelen bazı soruları Tanrı'ya yöneltir. Tanrı'nın affına güvenir. Ondan ümit kesmenin doğru olmadığına inanır.

Yunus'a göre evren Tanrı'nın hür iradesiyle yaratılmıştır. Bu dünya geçici bir imtihan yeridir. Hekes ölümü er geç tadacaktır. Bundan kurtuluş yoktur. O halde insan devamlı vicdan muhasebesi ve Âhret hazırlığı yapmalıdır.

İnsan başkalarını sevdiğçe ve iyiliği benimsedikçe ruhen yükselir. Yunus'a göre insan, hangi mezhep ve dinden olursa olsun herkese iyi niyetle bakmalıdır. Gerçekten olgun kişi iyiyi, doğruyu ve güzeli seven kişidir. Bu dereceye erişen bir insan Tanrı sevgisini yürekte benimsemiş kişidir.

Kimi düşünürler mutluluğu zevkte, kimisi fazilette, kimisi de araştırmada bulmağa çalışmışlardır. Yunus fazilet ve düşünceye değer vermekle beraber mutluluğu sevgide aramıştır. Ona göre insanları ve Tanrı'ya seven kimse mutlu kişidir. Mutluluğun en üstün derecesi ilâhî sevgiyle yanmaktır. Bu dereceye ulaşmak için her türlü kötü sıfatlardan arınmak gereklidir. Ahlâken olgunlaşan kişi Tanrı'ya bağlanmasını ve onu yürekte sevmesini de bilen kimsedir.

Demek oluyor ki Yunus büyük bir ahlâkçı, büyükbir hümanist ve ilâhî sevginin değerini belirten büyük bir düşünürdür. Aynı zamanda türklüğün iftihar edeceği büyük bir tasavvuf şairidir*.

* Bu araştırmamızda geçen şiirler için bakınız. Abdülbâki Gölpinarlı, Yunus Emre Risâlat al-Nushiyya ve Divan, İstanbul 1965; Abdülbâki Gölpinarlı, Yunus Emre ve Tasavvuf, İstanbul 1961; Abdülbâki Gölpinarlı, Yunus Emre, Garanti Basımevi 1971; Burhan Toprak, Yunus Emre Divanı, İstanbul 1960; Prof. Fuad Köprülü, Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar, İkinci basım, Ankara 1966; Cahit Öztelli, Yunus Emre Bütün Şiirleri, Sıralar Matbaası, 1971; Ali Çiçekli, Yunus Emre, İstanbul 1971.

Yunus Emre hakkında geniş bibliyografya için bakınız: İsmet Binark-Nejat Sefercioğlu, Yunus Emre Hakkında Bir Bibliyografya Denemesi, Ankara 1970.